

Sukupuolten muovautuvat merkitykset perinne- ja kulttuurintutkimuksessa

Utu-Tuuli Jussila

Niina Hämäläinen,
Tarja Kupiainen & Riikka Taavetti
(toim.) (2024)

Joustavat sukupuolet – muuntuvat merkitykset.

Kalevalaseuran vuosikirja 103.

Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 333 s.

Joustavat sukupuolet – muuntuvat merkitykset -artikkelikokoelman kannessa on taiteilija Taneli Kempin valokuvaomakuva. Se on lähikuva kasvoista, jossa taiteilija yhdistää normatiivisesti feminiiniseksi mielletty pinkit huulet maskuliiniseksi miellettyihin viiksiin ja partaan. Kasvot ovat osittain vaaleanpunaisen ruusujen takana. Ilme on eteerinen, silmät ovat kiinni ja suu raollaan. Valokuvaa kehystää juurakkomainen mustavalkoinen kuviointi, jonka alle kasvot vaikuttavat hautautuvan. Kirja myös alkaa Kempin sarjakuvalla *Se kuiskaa, se huutaa*, joka käsittelee ei-binääristä sukupuolta omakohtaisesta näkökulmasta.

Artikkelikokoelma on perinne- ja kulttuurintutkimukseen keskittyvän Kalevalaseuran vuosikirjasarjan ensimmäinen sukupuoliteemainen numero. Johdannossa toimituskunta perustelee vuosikirjan teemaa sillä, että sukupuolen ja seksuaalisuuden määritelmät ovat muutoksessa. Binäärinen sukupuolikäsitys on murtumassa ja sekä sukupuoli että seksuaalisuus ymmärretään moninaisempina kuin aiemmin. Johdanto käy lyhyesti läpi sukupuolentutkimuksen oppialan muotoutumista Suomessa sekä feministisen tutkimuksen roolia perinne- ja kulttuuritieteissä.

Teos on jaettu neljään temaattiseen kokonaisuuteen – ”Sukupuolen tuottaminen”, ”Sukupuoli, ruumiillisuus ja seksuaalisuus”, ”Kansallisuus, sukupuoli ja naisten toimijuus” sekä ”Esitetty, kerrottu ja medioitunut sukupuoli”. Jokaisessa osassa on kahdesta neljään artikkelia. Teksteissä katsotaan sekä historiaan että tarkastellaan sukupuolittuneita merkityksiä tässä ajassa. Artikkeleissa sukupuolet näyttäytyvät paikoin joustavina, paikoin tiukkaan normitettuna, myös nykyaikana.

Kokoelman historiaan katsovat artikkelit tuovat ilmi, kuinka sukupuolitetut merkitykset ja roolit ovat vaihdelleet menneisyydessäkin. Ildikó Lehtinen tarkastelee naisten muuttuvia rooleja marilaisen yhteisöjen uskonnollisessa elämässä ja osoittaa, kuinka sukupuolitetut roolit muovautuvat erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa. Marilainen nainen on voinut ajoittain ottaa perinteisesti miehelle kuuluvan roolin. Niina Hämäläinen ja Senni Timonen jäljittävät Charlotta Europaeuksen elämänvaiheita. Hän eli aikanaan naiselle poikkeuksellista elämää ja oli ensimmäinen naispuolinen perinteenkerääjä 1800-luvun alkupuoliskolla.

Tanja Helminen analysoi sisu-sanaa suomalaisen naisten kuvaajana 1910–1930-luvuilla lehtikirjoituksissa. Artikkelit avaa niitä kansalaisuuteen linkittyviä sukupuolittuneita asenteita, joita liittyi naisten aiempaa aktiivisempaan yhteiskunnalliseen osallistumiseen sotien aikaan. Tuolloin naisten työssäkäynti sekä poliittinen aktiivisuus esimerkiksi tasa-arvoa ajavissa liikkeissä lisääntyivät. Taija Kaarlenkaski arvioi sukupuolen ja suomalaisuuden yhteenkietoumia Maito ja terveys ry:n maitomarkkinoinnissa. Analysoidussa materiaalissa perinteiset binääriset sukupuolistereotyytiat ovat läsnä koko yhdistyksen olemassaolon ajan. Tämä näkyy siinä,

kuinka maitoa markkinoidaan sukupuolitesti, esimerkiksi tytöille hoikkuutta ja pojille lihasten kasvua edistävänä ruoka-aineena.

Sukupuolen merkitykset ovat viime aikoina muuttuneet ja moninaistuneet. Osasta artikkeleita piiryy kuitenkin esiin edelleen todellisuus, joissa sukupuolistereotypioita haastavia pyritään kontrolloimaan. Tämä näkyy muun muassa Johanna Latvan artikkelissa kaljujen naisten kokemuksista. He kohtaavat edelleen painetta peittää kaljuutensa, koska sen ei katsota sopivan normatiiviseen kuvaan naiseudesta. Nina Väkeväisen mukaan myös sterilisaatiota toivovat vapaaehtoisesti lapsettomat naiset joutuvat kamppailemaan naiseuteen ja lisääntymiseen liittyvien ennako-oletusten kanssa. Toisaalta sekä kaljut että sterilisaatioon pyrkivät naiset haastavat naiseuteen liittyviä jäykkiä merkityksiä ja näin muuttavat käsitystä naissukupuolesta.

Ainoassa yksinomaan miehiä ja maskuliinisuuksia käsittelevässä artikkelissa Alma Rinta-Pollari tarkastelee suomalaista runopoikaräppiä hegemonisen maskuliinisuuden haastajana. Analyysissä otetaan huomioon myös luokkataustan vaikutus siihen, kenelle on sallitumpaa rikkoo sukupuolinormeja.

Sukupuolikäsitysten viimeaikaisista muutoksista huolimatta sukupuolen muuntuvuus ei ole nuorten maailmassa itsestäänselvästi läsnä. Nuorten käyttämiä digitaalisia maisemia tutkineiden Sari Tuuva-Hongiston ja Kristiina Korjonen-Kuusipuron tulokset viittaavat siihen, että nuoret viettävät aikaansa binäärisesti jakautuneissa tiloissa, joissa on palattu hyvin stereotyyppiin ja perinteisiin eli retroseksistisiin kuvastoihin. Toisaalta posthumanistista näkökulmaa käyttävä Isla Parkkonen löytää Sini Helmisen nuortenromaanista normeja haastavaa sukupuoli- ja seksuaalisuuskuvastoa. Metsänneitojen hybridinen keho näytetty analyysissä sekä uhkana että mahdollisuutena.

Transteemat ovat keskiössä kahdessa artikkelissa. Jani Mäkelä käsittelee vaatteita ja pukeutumista sukupuolenkorjauksen keinona 1920-luvun Saksassa transtutkimuksesta tuttujen dysforian ja euforian käsitteiden avulla. Aihevalinta tekee näkyväksi transsukupuolisuuden historiaa. Merja Leppälahti analysoi sukupuolen ja perhemuotojen moninaisuutta lasten kuvakirjoissa. Tarkasteltavana on useampi teos, joissa käsitellään myös niissä esiintyvien transhahmojen identiteettiä.

Kirjan artikkelit käsittelevät sukupuolen muuntuvia ja joustavia merkityksiä monesta näkökulmasta. Ne osoittavat sukupuolten kontingentin luonteen eri aikoina. Muunsukupuolisuuksiin keskittyvänä transtutkijana huomioni kiinnittyy kuitenkin siihen, että teoksessa sukupuolta käsitellään lähinnä binäärisesti. Nähdäkseni yksi merkittävimmistä muutoksista sukupuolikäsitykseen viimeisen noin viidentoista vuoden aikana on ollut binäärisen sukupuolikäsityksen murtuminen ja muunsukupuolisuuksien laajempi tunnustaminen.

Alun sarjakuva lukuun ottamatta muunsukupuolisuudet tai ei-binäärit sukupuolet jäävät artikkelikokoelmassa sivuhuomautuksiksi, jos niitä mainitaan ollenkaan. Esimerkiksi Merja Leppälähden kuvakirjoja käsittelevässä tekstissä kerrotaan, kuinka yhden hahmon sukupuoli jää epäselväksi ja lukijan tulkinnan varaan. Artikkelissa jää kuitenkin sanoittamatta se, että tämä tulkinta voisi olla myös ei-binäärinen.

Muutamassa artikkelissa muunsukupuolisuus on läsnä poissaolona. Niistä käy ilmi, että muunsukupuolisia tutkimusosallistujia on ollut, mutta heidän vastauksiaan ei ole erikseen käsitelty, todennäköisesti liian pienen otannan vuoksi. Teoksen lopussa Riina Haanpään ja Riikka Turtiaisen artikkelissa pohditaankin, mitä kaikkea tulee ottaa huomioon vähemmistötutkimuksessa. Teksti esittelee sukupuoli- ja seksuaalisuusvähemmistöjä suomalaisessa urheilukulttuurissa käsittelevän aineistokeruun kaksivaiheisen suunnitteluprosessin. Siitä käy ilahduttavasti ilmi, että tutkijat miettivät myös, miten muunsukupuolisuudet voidaan jatkossa paremmin huomioida tutkimuksissa.

Toki muunsukupuolisuuksia käsittelevä tutkimus on Suomessa vielä vähäistä. Voi olla, että teokseen on ollut helpompaa löytää aihealueelta taidetta – kansia ja sarjakuvia – kuin tutkimusartikkeli. Teoksen aloittaminen näillä elementeillä tuntuu kuitenkin lupaavan jotain muuta kuin mitä varsinkin sisältö tarjoaa. Kempin sarjakuva päättyy seuraavaan lauseeseen: ”Sen [sukupuolen] moninaisuuden tunnistaminen on vapauttanut binäärin ulkopuoliset sekä saanut... monet cis-ihmiset tajuaan, ettei heidänkään tarvitse mahtua sen heille määrätyn lokeron sisälle.” Artikkelikokoelma osallistuu näiden binääristen lokeroiden purkamiseen huomioiden myös transihmiset ja nostaa lisäksi esiin

lokeroiden muotoutumiseen vaikuttavia risteäviä eroja, kuten esimerkiksi seksuaalisuuden, luokan tai kansalaisuuden. Olisin kuitenkin toivonut, että ei-binääriset tulkinnat ja näkökulmat olisivat kokoelman teksteissäkin eksplisiittisemmin läsnä, eivätkä jäisi ainoastaan rivien väliin ja lukijan tulkinnan varaan.

TM, FM Utu-Tuuli Jussila on valokuvataiteilija ja sukupuolentutkimuksen alan väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa. Hänen taiteellisia tutkimusmetodeja hyödyntävä tutkimuksensa käsittelee utopioita ja normeja muunsukupuolisuuksia esittävässä kuvissa.